

А. Э. Сабуць

Гродна, ГрДУ імя Я. Купалы

РЫГОР БАРАДУЛІН І РУСКА-БЕЛАРУСКІ МАСТАЦКІ ПЕРАКЛАД
(творы Андрэя Вазнясенскага, Барыса Пастарнака)

Я Паэту ціха прапаную
Беларускай мовай гаварыць.
Р. Барадулін

Метафара як сродак экспрэсіўнасці мастацкага пачуцця актуалізуе ўнутраныя патэнцыі слова. Над прыродай і эстэтычнай каштоўнасцю метафары разважалі буйнейшыя мысліцелі: Арыстоцель, Ж.-Ж. Русо, Ф. Гегель, Э. Касірэр, Х. Артэга-і-Гасет, А. Весялоўскі, Ф. Буслаеў, А. Патабня, А. Лосеў, Г. Паспелаў, В. Вінаградаў і інш. Так, у «Паэтыцы» Арыстоцеля гаворыцца: «...а важней за ўсё – быць майстрам на метафары. Толькі гэта нельга пераняць ад другога, гэта – прыкмета таленту, бо складаць добрыя метафары – значыць прымячаць падабенства» [1, с. 117]. Таму «партрэт метафары» заслугоўвае пільнай увагі і павагі ў асэнсаванні прыроды вобразатворчага мыслення таго ці іншага мастака слова.

«Апазнавальным знакам» барадулінскай моўнапаэтычнай адметнасці з'яўляецца *густая метафарычнасць, шматступеньчатая асацыятыўнасць*. Рыгор Барадулін – народны паэт Беларусі – прызнаны майстар метафарычнага стылю (можна сцвярджаць, што кароль метафары). Нездарма з яго імем у сучаснай беларускай паэзіі звязана ўяўленне пра *паэзію складанай метафарычнасці*. Дыяпазон пошукаў у гэтым накірунку надзвычай шырокі – ад зрокавай метафары да метафары паняццйнай, ад уласна метафары да метафары-параўнання, метафары-перыфразы, метафары-сімвала, метафары-прысвячэння. Безумоўна, метафарычнасць барадулінскай паэзіі адметная выразным віртуозным абыходжаннем са словам, майстэрскай вынаходлівасцю. Падкрэслім, што засваенне здабыткаў сусветнай паэзіі зусім не чужародна і Р. Барадуліну. Аднак істотным падаецца тое, што ўзбагачэнне ідзе не праз перайманне, наследаванне, уплыў, а праз *творчае пераплаўленне* аўтарскага стылю ўвогуле. Менавіта гэты ўзровень узбагачэння ілюструе тыпалагічнае падабенства творчых штрыхоў (заўважым – не творчасці) паэтаў рознага мастацкага ўзроўню.

Грані барадулінскай паэтычнай натуры нібы дакранаюцца да граней такіх рознастылёвых рускамоўных паэтаў, як Андрэй Вазнясенскі, Яўген Еўтушэнка, Барыс Пастарнак і інш. Калі вядзецца расповед пра пэўны ўзровень тыпалагічнага падабенства культуры пісьма творцаў, неабходна ўлічваць тое, што ў кожнага з творцаў свой мастацкі почырк. Сам Рыгор Барадулін мае асабістую мову, уласны стыль, захоўваючы сваю натуральную існасць і мастацкасць.

Р. Барадулін і рускі паэт А. Вазнясенскі выступаюць віртуозамі слова, артыстычна гуляюць з ім. Супрацьстаянне стандартызацыі, стэрэатыпнаму

мысленню ўключае «матор метафары» (выраз А. Вазнясенскага) паэтаў. Хоця, адзначым, «матор метафары» ў Р. Барадуліна больш узвышаны і менш крыклівы, чым у «зрокава» метафарычнага А. Вазнясенскага. «Ватман – как подранный, // красный листопад, // Горят мои подрамники, // города горят» [2, с. 22], – гучна дэкламуе рускі паэт. Крытык М. Арочка слухна адзначае: «...аднак у Барадуліна, здаецца, значна больш яны (метафары-рыфмы – С. А.) пазначаны эмацыянальна-шчыmlівай пачуццёвасцю, у Вазнясенскага – гранёным водсветам каменя, прасторавай матэрыі. Хоць не цураецца адточана-гранёнага бляску і радок Р. Барадуліна» [3, с. 146]. Думаецца, менавіта каламбурная гуллівасць тыпалагічна збліжае светапогляд абодвух паэтаў. Параўнаем смяшлівае, з’едлівае ў Р. Барадуліна («Нібы парасячыя пятакі, у гонтах сучкі ружавеюць») [4, с. 68] і А. Вазнясенскага («Ах, куда вспорхнём с твоих авиаматок?!..») [2, с. 51].

У артыкуле «Паломнік у край раптоўнага слова», прысвечаным А. Вазнясенскаму яшчэ ў далёкім 1980-м годзе, беларускі паэт намалюваў аб’ектыўны партрэт «гэтага самабытнага, нязвычайнага і заўсёды нечаканага віртуоза, вынаходніка, паломніка ў край раптоўнага слова»: «Умельства, уменне падмеціць адметнае ў самым звычайным і застацца самім сабой, дзёрзкасць прымусяць чытача глядзець на рэчы і акаляючы свет так, як гэтага хочацца вершатворцу, выказаць усё самае падспудна-інтымнае ў падкрэслена аголенай форме, разам з тым не абражаючы і не прыніжаючы высокай годнасці пачуцця, выгодна вылучае карэнна-рускага і ўсесаюзнага, агульна-чалавечага паэта Андрэя Вазнясенскага» [5, с. 96]. Безумоўна, тагачасныя традыцыі трыбуннасці, эстраднасці адносна чытацка-слухацкай аўдыторыі, якую сам жа А. Вазнясенскі называў *сааўтарскай*, імпанавалі беларускаму паэту Р. Барадуліну, які пераклаў з рускай мовы вершы і паэмы А. Вазнясенскага і прадставіў беларускамоўнаму чытачу асобны лірычны зборнік «Небам адзіным» (1980) [6]. Айчыны розныя – неба адзінае, таму небам адзіным жывы чалавек – вось глыбінная сутнасць згаданай кнігі перакладаў на беларускую мову. Аднак не толькі сама філасофія мыслення, а менавіта метафарычная асацыятыўнасць (блакіт неба – блакіт васілька з беларускага палетка – верш «Васількі Шагала»), падсілкаваныя прызнанай блізкасцю беларускага светаўспрымання, спакусілі «караля метафары» Р. Барадуліна да перакладу, ці, як сам паэт заўважыў, «перагукнуцца сваімі радкамі з рускім сябрам» [5, с. 99]. «Андрэй Вазнясенскі пазнаваў Беларусь не ў час дэкад, не ў аброчных наездах па лініі бюро прапаганды... літаратуры. З міцкевічаўскай Свіцязі і першароднай Белавежы ішоў паэт да нашага чытача, да слухача Беларусі. Ішоў не ўлегцы – з усхваляванымі радкамі пра нашу рэспубліку, з вачыма, закаханымі і ўлюбёнымі ў нашы краявіды, нашых людзей... Гэта не паездачныя вершы... Радкі пра Беларусь, прадыктаваныя дапытнасцю, пашанай, смуткам і захапленнем. У кожнай новай кнізе, у кожным томе «Выбранага» Андрэя Вазнясенскага прысутнічае Беларусь як часціна шчодрой душы майстра і грамадзяніна» [Там жа, с. 97–98], – слухна

заўважае Р. Барадулін. Беларускі паэт мае рацыю, калі сцвярджае, што рускамоўны паэт стварыў не шлягернага «белого аиста», што ляціць нібыта над ціхім Палессем, а «свайго», белага бусла-цыбліка [4, с. 98]:

*Яшчэ ўсё Беларусь замроена:
не адраділа сем'і згібляя.
Без іх і птушкі абяззброены.
А раптам і яны без цыбліка?..*

*...Аднойчы неяк спадарожніца
з дарогі ў дождж глухі саб'еца,
ад ласкі неба, асцярожнае,
пад сэрцам дзіва ў ёй заб'еца.*

*Сваё абмацваючы цела, –
нібы запалкі ўсё шукае –
світальна скажа: «Заляцела.
Вам прынясу, буслы, сынка я».*
[5, с. 92]

Рытмічна-рыфмавая прастора таксама, што відавочна, стварае адметную запамінальнасць непаўторнага радка рускага паэта А. Вазнясенскага. Так, у прадмове да выбраных вершаў і паэм аднатомніка «Дубовы ліст віяланчэльны» (1975) сам жа аўтар прызнаўся: «Я пішу вершы нагамі. Я не баюся двухсэнсоўнасці гэтай фразы. Я крокамі выходжваю вершы ці, дакладней, яны мяне. У часе хады рытм вуліц, сардэчнай смуты, натоўпу ці лесу адчуваецца амаль што асязаннем, перадсвядомасцю...» [7, с. 4].

Адметнасць барадулінскага метафарычна-гукапіснага майстэрства можна прасачыць і па перакладах паэта. Ягоня пераклады з рускай мовы лірычных твораў Б. Пастарнака (улюбёнага ў «касмічныя метафары») дэманструюць віртуознае захаванне адэкватнай інтанацыі, падобнага гукапісу ў блізкароднаснай беларускай мове. Так, у духу пастарнакаўскай жывапіснай метафорыкі натуральна гучаць барадулінскія літаральныя (але не калькаваныя!) супадзенні.

Параўнаем:

Б. Пастарнак «В лесу»:
*Текли лучи. Текли жуки с отливом,
Стекло стрекоз сновало по щекам.*
[8, с. 27]

Або «Сложа весла»:
*Лодка колотится в сонной груди,
Ивы нависли, целуют в ключицы...*
[8, с. 53]

Р. Барадулін «У лесе»:
*Цякло праменне і жукі з адлівам,
Стракозаў шкло хадзіла па шчаках.*
[8, с. 26]

Р. Барадулін «Склаўшы вёслы»:
*Човен калоціцца ў сонных грудзях,
Вербы цалуюць нависла ў ключыцы...*
[8, с. 52]

Як вядома, пры перакладзе мастацка-творчы ўплыў жыватворны толькі пры ўмове адчування прыроды мыслення паэта. Вядомы беларускі даследчык

перакладу В. П. Рагойша слушна адзначае: «Мастацкі пераклад – гэта вынік творчасці, дзе валоданне мовамі, энцыклапедычная эрудыцыя, філасофска-лінгвістычны талент, моцная нацыянальная свядомасць і спрадвечнае імкненне да высокіх агульначалавечых каштоўнасцяў маюць аднолькавую інварыянтную сілу і праяўляюцца ў моманты найвышэйшай гармоніі сферы інтэлекту з тонкім дыяпазомам пачуццёвай сферы – якраз гэтыя моманты прынята называць *натхненнем*. Выкіньце хоць адзін з названых элементаў – і вы атрымаеце не мастацкі пераклад, а штукарства... Таму калі гаворка заходзіць пра пераклад паэзіі, трэба цвёрда ўсведамляць: *толькі паэт можа перакласці паэзію* (тут і далей выдзелена намі. – С. А.)» [9, с. 240]. Так, гукапіс музычна-метафарычнага Б. Пастарнака працуе не толькі на форму, але і на эмацыянальны падтэкст. Гнуткі музычны рытм нібы ажыўляе пульсаванне гукавога стрыжня лёгкай звонкасці «ц», плаўнасці «л» у вышэйзгаданым летуценна-падманым малюнку.

«Калі ў творчы прыныцп узводзіцца ўзнаўленне галоўнага тону, глыбіннай ідэі твора на гукавым узроўні, гэта ненадзейны шлях перавесці працэс перастварэння ў творчасць» [10, с. 93], – адзначае беларускі вучоны А. С. Яскевіч.

Трэба сказаць, барадулінскае пранікненне ў дух і сэнс арыгінала гарманізуе ў пэўнай ступені ягоную паэтычную стыхію. Мы маем дзівосна выразны інтэлектуальны і граматычны беларускі эквівалент метафорыкі рускамоўных твораў Б. Пастарнака.

Барадулінскія пераклады рускамоўных твораў Б. Пастарнака ілюструюцца перастварэннем пейзажных вершаў («У лесе» («В лесу»)) [8, с. 26–27], «Як прысмакам бронзавым жароўняў...» («Как бронзовой золой жаровень...»)) ([Там жа, с. 10–11] і інш.), вершаў філасофска-медытатыўнага плана («Канец» («Конец»)) [Там жа, с. 84–85], «Ва ўсім да сутнасці дайці...» («Во всем мне хочется дойти...»)) ([Там жа, с. 128–129] і інш.), інтымнага плана («Каханая – жах! Як кахае паэт...» («Любимая – жуть! Когда любит поэт...»)) [Там жа, с. 68–69], «Зімовая ноч» («Зимняя ночь»)) ([Там жа, с. 96–97] і інш.), узнёсласцю старажытнай міфалогіі («Навальніца, імгненнае навек» («Гроза, моментальная навек»)) [Там жа, с. 66–67], «Калядная зорка» («Рождественская звезда»)) ([Там жа, с. 100–101] і інш.), яскравай палітрай неалагізмаў.

Такім чынам, асацыятыўна-метафарычная поліфанія, інтанацыйная рухомасць і экспрэсія, энергічнасць і гнуткасць рытму, незаштампаванасць і нечаканасць рыфмы (багатай на сэнсавыя і фанетычныя сугуччы), музычная інструментоўка радка знайшлі канкрэтна-нацыянальнае выяўленне ў барадулінскіх беларускіх перакладах твораў рускамоўных паэтаў А. Вазнясенскага і Б. Пастарнака, выкананых на высокім узроўні вершаванай культуры.

Так ці інакш творчыя намаганні Р. Барадуліна як перакладчыка дазваляюць вызначыць і асаблівасці ягонай асацыятыўна-метафарычнай палітры. Разам з тым будзе памылкай тлумачыць высокі ўзровень асацыятыўнасці

мыслення Р. Барадуліна толькі тым, што вопыт згаданых паэтаў тыпалагічна блізкі. Нам уяўляецца заканамерным тое, што вытокі развітай барадулінскай метафарычнасці – у нацыянальным грунце. Таксама І. Ралько падкрэслівае: «асацыятыўнасць мыслення, скажам, М. Танка ці Р. Барадуліна, іменна беларуская, нацыянальная па свайму характару» [11, с. 296]. Ярка выражаная метафарычнасць пісьма Я. Купалы, творчай манеры П. Труса, У. Дубоўкі і паэтычнага почырку Рыгора Барадуліна вызначае прыроду выяўленчых падабенстваў найперш як *генетычную*. Традыцыйная меладычнасць ладу беларускай мовы (адсюль – музычны метафарызм) радніць мастакоў слова. Адзнакі метафарычнага падабенства мілагучнасці мовы, пашыранай таўталогіі, мяккай асанаванасці рыфмовак, нязмушанага наватарства – у народнай паэзіі. Таму, зразумела, набыткі паломнікаў народнага слова, паэтаў-майстроў бачацца як самабытныя. Стыль пісьма кожнага аўтара абумоўлены светапоглядам, літаратурным і жыццёвым вопытам.

ЛІТАРАТУРА

1. *Аристотель*. Об искусстве поэзии / Аристотель. – М.: Гослитиздат, 1957. – 182 с.
2. *Вознесенский, А.* Собрание сочинений. В 3 т. / А. Вознесенский. – М.: Худ. лит., 1983. – Т. 1. Стихотворения; Поэмы; Мне четырнадцать лет. Рифмы прозы. – 463 с.
3. *Арочка, М.* Паэзія // Нарысы па гісторыі беларуска-рускіх літаратурных сувязей: у 4 кн. – Кн. 4: Перыяд Вялікай Айчыннай вайны і пасляваенны час 1941–1992 / М. Арочка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – С. 5–156.
4. *Барадулін, Р.* Збор твораў: у 5 т. / Р. Барадулін; прагм. В. Сёмухі. – Мінск: Маст. літ., 1996. – Т. 1. Вершы. – 479 с.
5. *Барадулін, Р.* Паломнік у край раптоўнага слова / Р. Барадулін // Барадулін, Р. Парастак радка, галінка верша: артыкулы, эсэ. – Мінск: Маст. літ., 1987. – С. 95–99.
6. *Вазнясенскі, А.* Небам адзіным: вершы і паэмы / А. Вазнясенскі; пер. з рус. Р. Барадуліна. – Мінск: Маст. літ., 1980. – 143 с.
7. *Вознесенский, А.* Дубовый лист виолончельный: избранные стихотворения и поэмы / А. Вознесенский. – М.: Худ. лит., 1975. – 589 с.
8. *Пастарнак, Б. Л.* Гарэла свечка... – Свеча горела...: Выбраныя вершы / Б. Л. Пастарнак; пер. з рус. Р. Барадуліна. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 141 с.
9. *Рагойша, В. П.* Пераклад як нацыяўтваральны фактар / В. П. Рагойша // Беларусіка = Albaruthenika: кн. 1 / рэд. А. Мальдзіс [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – С. 225–230.
10. *Яскевіч, А.* Сумежжа: Мова, пераклад, вытокі прозы / А. С. Яскевіч. – Мінск: Маст. літ., 1994. – 253 с.
11. *Ралько, І.* Асацыятыўная вобразнасць / І. Ралько // Сучасная беларуская паэзія / рэд. В. В. Барысенка, П. К. Дзюбайла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – С. 251–301.